

Metin AKAR

BOSNA'DA BİR YAZMA TEKNİĞİ

Мақалада Босния жерінен табылған көне тарихи қолжазбаның мәтініне терең талдау жасалады және оның жазылу, оқылу құпиясын қарастырады.

В статье дается глубокий (тщательный) анализ древнеисторического письменного памятника, найденного в Боснии и рассматривается тайны написания и чтения этого текста.

İnsanoğlu garip bir yaratıktır; gördüğünü değil, düşündüğünü okur. Yazdığı yazıları sıcağı sıcağına okursa yazım yanlışlarını genellikle göremez. Bu sebeple tashih işi ya başkasına yaptırılır veya yazılan yazı demlenmeye bırakılır; birkaç hafta sonra tekrar okunup gerekirse düzeltmeler yapılır.

Edebiyat bilimi ile uğraşanlar yakından bilirler; bizler bazen, basit de olsa okumakta güçlük çektiğimiz veya okuyamadığımız kelimelerle karşılaşırız. Bu kelimeler daha çok Batı dillerine, ya Türkiye Türkçesi dışındaki yaşayan veya ölmüş olan bir Türk lehçesine ait olabilir.

Batı dillerinden aldığımız kelimeler 19. yüzyıldan itibaren sıklıkla görülür. Bunlar, Yeni Türk Edebiyatı ile uğraşanların başının belâsıdır. Bir uzman, Lâtince veya Grekçe ölü dillerini, bütün Batı dillerini bilemez. Fransızcalarını deşifre etse de İngilizceleri, Almancaları, bilmem neceleri için meslektaşları ile istişare mecburiyetinde kalır veya Batı dilleri okutan, bilen insanlara danışır.

Türkiye Türkçesi dışında kalan, yaşayan veya ölmüş olan Türk lehçelerindeki bazı kelimeleri okumak da her babayiğidin harcı değildir. Özellikle ünlülerin yazılmadığı imlâlarda problem yıllar boyu baş ağrıtır. İşte bu sebeple, meselâ Köktürkçe metinlerle ilgili makalelerin büyük bir bölümünün ele aldığı mesele, “filan kelime öyle değil de böyle okunmalıdır”dan ibarettir.

Eski yazılı eserlerimizde Arapça ve Farsça kelimeleri genellikle kolay okuruz. Çünkü bu dillerde kelimelerin yazım şekli bellidir, klişeler oturmuştur. Ama Türkçe kelimelerin imlâ kuralları hiçbir zaman ortak olarak tespit edilmiş ve kullanılmış değildir. Bunları da “sibak ve siyak” alâkasından, metnin bütününden yararlanarak okuyabiliriz. Okuduğumuz hâlde anlam veremediğimiz kelimeler de olur. Onlar bazen yıllarca beynimizin bir köşesinde soru işareti olarak kalır. Şeyyad Hamza'nın bir mersiyesinde[†] geçen kutuz kelimesini önce Türkçe sanmıştık. Bu sebeple bakmadığım Türkçe sözlüğü kalmamıştı. Fikir teatisinde bulunduğum dilci arkadaşlarımın verdiği fikirler de sadra şifa olmamıştı. Yıllar sonra (sanırım 6 yıl sonra), Rabat Millî Arşivinde, Marcellin Beaussier'in *Dictionnaire Pratique Arabe-Français* (Alger 1931)

[†] Metin Akar, “Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler-I”, *M.Ü. Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1987, S. 2, s. 1 – 12.

adlı sözlüğünü incelerken *kutuzun* Türkçe değil Arapça bir kelime olduğunu fark etmiş ve doğru anlama ulaşmışım.

Bu defa okuyamama problemi karşıma bir başka “sûret”lerde, “görünmeyen ama hissedilen bir varlık donunda” çıktı.

Bosna Hersek'te, Saraybosna ile Zenitsa arasındaki yol üzerinde, bugün de yaşatılan bir Mevlevî dergâhı var. Oradaki elyazması eserler arasından çıkan bir yazılı varakada yazılanların ne olduğu dostlarımıza sorulmuş. Deşifresi konusunda tereddüt hasıl olunca bize fakslamışlar, okuyuvermemiz “rica”sında bulunmuşlar.

Kağıda birkaç gün baktıktan sonra okuyabildik.[‡] Okumamızı güçleştiren şey kelimelerdeki bazı noktaların ve harflerin yazılmasının ihmal edilmiş olmasıydı **Başlangıçta** şöyle düşünmüştük: *Yazı, acemi bir yazıcının (çünkü yazan kişi hattat değil) elinden çıkmıştır. Ayrıca, bu kâtibin Türkçeyi de iyi bilmediği ileri sürülebilir.* (Sonraları bu düşüncelerimizin bir kısmında yanıldığımızın farkına vardık. Şöyle ki:)

Nisan (2007) ayı sonlarında Travnik şehrini ziyarete gitmiştik. Diğer tarihî eserlerle birlikte Süleyman Paşa Camiini de ziyaret ettik. Orada, bahçede iki kitabeli bir çeşme var. Çeşme, camiin güney yüzünde, minare kaidesinin köşesine yakın bir yerde bulunuyor. Bunu Silâhdâr Mehmed Paşa'nın kethüdâsı Süleyman Rûhî Ağa 1184/1770 yılında yaptırmış. 70x180 cm ebadındaki taş kitabesi 2 yazı mekânına ayrılmış. Okumaya başladım: (ilk yazı mekânı ilk satırında sadece) **bism**, (ikinci satırında da) **'aynen fihâ tusemmâ selsebilen.** (İkinci yazı mekânı ilk satırında) **sâhibu'l-hayrât Süleymân Rûhî kethuzâ-i,** (ikinci satırında da) **Silâhdâr Muhammed Pâşâ sene 1184.**

Metin *mülemmâ*; Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış.

Kitabedeki yazıları okuyup alt alta yazarsak şu metin ortaya çıkıyor:

1.1. **bism**

1.2. **'aynen fihâ tusemmâ selsebilen**

2.1. **sâhibu'l-hayrât Süleymân Rûhî kethuzâ-i**

2.2. **Silâhdâr Muhammed Pâşâ sene 1184**

Dikkat edilirse, 1.1. numaralı satırda, yani kitabenin ilk satırında sadece **bism** yazılmış. “bism” Arapçadır ve ‘adı ile’ anlamına gelir. Bu yarım bir ifadedir, anlamlı bir hükme sahip değildir. Burada olsa olsa “bismi'llâh” olmalı diye düşünüyor insan; çünkü bizim kültürümüzde her iş besmele ile başlar, başlamalıdır. Düşüncenin doğruluğu ikinci satırı okuyunca kesinlik kazanıyor;

[‡] Bu metinde şu kıt'a yer almaktadır: Gel Mehmed'im uşşâk ısañ / Aşk-ıla ir eşvâk-ısañ / Ol hazre[te] mü[şt]jâk ısañ / Tevhide gel tevhide gel.

çünkü ikinci satırdaki Arapça yazı, yani 'aynen fihâ tusemmâ selsebilen cümlesi bir âyettir; El-İnsân sûresinin 18'inci âyetidir ve meâlen "Bir pınar ki, orada, Selsebil diye anılır." anlamına gelir. Ayet yazmaya *bism* diyerek başlamayız; *bismillâh* diyerek başlarız.

İmdi sorularımızı soralım: Birinci satırda "Allah" kelimesi nerede? Niçin yazılmamış olabilir? Şiir metninde "hazrete" kelimesinin son iki harfi ile "müştak" kelimesinin ş ve t'si niçin ihmal edilmiştir?

Cevap: Allah kelimesinin harfleri, yani *elif, lâm, ve güzel he* kitabede yazılmamıştır. Ancak, Allah kelimesinin bazı hâllerde yazımında kullanılan yazı işaretleri, yani vasl, şedde ve cezm işaretleri yazılmıştır. Bunlardan anlıyoruz ki bu metinde Allah kelimesi yazılmamış olsa da yazı telaffuz işaretleri ile onların varlığı zımnen gösterilmiştir. İlk satırı "bism" değil, "bismillâh" diye okumamız gerekmektedir.

Çeşme kitabesini okuyup bulmaca tekniğini de kavrayınca birdenbire Mevlevî dergahından gelen yazı ve onda karşılaştığımız problemi hatırladık. Yanılmamıştık. Bir metni yazarken (herhangi bir sebeple) bir kelime (veya kelimenin bazı harfleri) yazılmayıp varlığı sadece harekelerle veya noktalarla belirtilebiliyor. Bir yazım hatasından öteye, bu bir farklı yazma tekniği veya imlâ tasarrufları olabilir. Bu, bizim başka hiçbir yerde görmediğimiz bir yazma tekniğidir. Belki bizde de vardır ama biz henüz hiçbir örneğine rastlamadık. Kim bilir, belkide eserlere bu gözle bakmadık, yahut yazılanı berrakça görüp okumadık, düşündüğümüzü, olması gerekeni farkında olmadan okuyup geçiverdik.

Sonuç:

1. Bazı hâllerde metinlerde bazı kelimelerin bütün veya bir kısım harfleri yazılmaz harekeleri veya noktaları yazılır. Bu harekeler ve siyak-sibak yoluyla kelime bulunur ve sanki yazılmış gibi okunur.

2. Rastladığımız örneklerde okunması kolay ve sık kullanılan kelimelerde bu özellikleri gördük.

3. Bu tasarruf, bir yazım hatasından çok, bizim bilmediğimiz, bugüne kadar rastlamadığımız bir yazı yazma usûlü olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

4. Rastladığımız iki örnek de Bosna Hersek kültür bölgesine aittir. Başka İslâm kültür çevrelerinde de bulunabilme ihtimâli vardır. (Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bazı metinlerde, *Be+güzel he* kısaltmasına bazı kitaplarda rastlarız. Bu tasarruf bir kısaltma şeklidir ve burada harfler vardır. Makalede zikrettiğimiz özellikte harf yok, hareke vardır. Bu başka bir özelliktir).

RESUME

Metin Akar (Turkistan)

The writing technigue in Bosniya

This article discloses the secret of writing and reading ways of the historical manuscript found in Bosniya and analyses ets context.